

ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ: Νέες ανάγκες και νέες προσεγγίσεις

Prof. Susan M. Pearce

Καθηγήτρια Μουσειολογίας, Κοσμήτορας της Σχολής Θεωρητικών Επιστημών,
Πανεπιστήμιο του Λέστερ (Leicester), Ηνωμένο Βασίλειο

Τα μουσεία υπάρχουν για να υπηρετούν το κοινό, και επομένως όσοι εργάζονται σ'αυτά έχουν την υποχρέωση να επαναθεωρούν τα ιδρύματά τους και τους εαυτούς τους, ώστε ν' αποκτήσουν μια κριτική θέση σχετικά με το ποιοί και τί είναι, και με το πώς και γιατί ενεργούν. Πρόκειται για σύνθετα ερωτήματα που απαιτούν ανοιχτούς ορίζοντες και θέληση για ανάπτυξη πνευματικών συζητήσεων και φιλοσοφικών θέσεων πάνω στη φύση των μουσείων και τις δραστηριότητές τους.

Τα μουσεία αποτελούν χαρακτηριστικό τμήμα του πολιτισμικού χάρτη της σύγχρονης Ευρώπης και του κόσμου που βρίσκεται υπό ευρωπαϊκή επιρροή. Αν και είναι δύσκολο να σχηματίσουμε γνώμη από τους αριθμούς, η **Ευρώπη διαθέτει τουλάχιστον 13.500 μουσεία, και υπάρχουν περίπου άλλα 12.000 στον υπόλοιπο κόσμο**. Από τη φύση τους τα μουσεία είναι ιδρύματα που περιέχουν τα υλικά τεκμήρια, δηλαδή αντικείμενα και δείγματα της ανθρώπινης και φυσικής ιστορίας του πλανήτη μας. Το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας του Λονδίνου – που περιέχει μια από τις μεγαλύτερες αριθμητικά συλλογές του κόσμου – έχει 67 εκατομμύρια δείγματα, ενώ το σύνολο των μουσειακών εκθεμάτων ανά τον κόσμο πρέπει να αριθμεί εκατοντάδες εκατομμύρια. Όλα αυτά τα αποκτήματα των μουσείων συγκεντρώθηκαν, με κάποιο βαθμό συνειδητής πρόθεσης, από συλλέκτες (μερικοί από αυτούς ήταν και επιμελητές μουσείων), οι συλλογές των οποίων πήραν το δρόμο για κάποιο μουσείο, όπου συντηρήθηκαν και αξιολογήθηκαν από το επιστημονικό του προσωπικό. Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές αποτελούν τις τρεις όψεις του πολιτισμικού τριγώνου, που καθεμιά τους παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά αλλά που όλες μαζί αποτελούν ένα σύνολο.

Ενώ ο όρος Ευρώπη μπορεί να προσδιορισθεί μόνος του, ο όρος "σύγχρονος" χρειάζεται προσεκτικότερη εξέταση. Η φύση και η προέλευση της σύγχρονης ευρωπαϊκής κοινωνίας υπήρξαν θέμα έντονης διαμάχης. Η σύγχρονη Ευρώπη φαίνεται να αρχίζει με την κατάρρευση του φεουδαρχικού συστήματος και να περνάει μια αρχική φάση μοντερνισμού από τα μέσα του 15ου έως τα μέσα του 17ου αιώνα. Ακολουθεί η περίοδος του κλασικού μοντερνισμού, που φθάνει έως το 1950, την οποία διαδέχεται ο "όψιμος μοντερνισμός", ή μεταμοντερνισμός, ανάλογα με το αν ο ίδιος ο μοντερνισμός ουσιαστικά θεωρείται ως όρος αλλαγής, ή αν η ρήξη με το παρελθόν γύρω στα μέσα του 20ού αιώνα θεωρείται αρκετά ακραία ώστε να απαιτεί έναν ξεχωριστό όρο.

Ο μοντερνισμός υπήρξε μια σύνθετη δέσμη χαρακτηριστικών τρόπων σκέψης και δράσης, που σταδιακά απέκτησαν ιδιαίτερη σημασία. Αυτό που ουσιαστικά απασχολούσε το μοντερνισμό ήταν η δημιουργία "μετά-αφηγήσεων" και λόγων, μέσα από τους οποίους θα μπορούσαν

να ορισθούν και να εκφρασθούν αντικειμενικές πραγματικότητες και αιώνιες αλήθειες. Κατά βάθος αυτή η αντίληψη βασίζονταν στην πίστη – και ήταν όντως πίστη – ότι υπήρχε αντικειμενική πραγματικότητα και ότι οι άνθρωποι, ως άτομα, τη συμμερίζονταν, και επομένως ήταν σε θέση να την αναγνωρίσουν. Αυτό οδήγησε στη διαμόρφωση του λόγου της επιστημονικής γνώσης και κατανόησης, η οποία κατακτάται μέσω της επιβολής της ανθρώπινης λογικής πάνω στα αντιληπτά φαινόμενα του φυσικού κόσμου, των οποίων τα μουσεία και οι συλλογές τους θεωρούνταν τα κύρια αποθετήρια πρωτογενών τεκμηρίων. Η μέθοδος ταξινόμησης του Λινναίου ή η θεωρία της εξέλιξης του Δαρβίνου ήταν χαρακτηριστικές τέτοιες αφηγήσεις. Με αυτά σχετιζόταν μια ηθική στάση στενά συνυφασμένη με τη βορειο-ευρωπαϊκή ηθική της εργασίας, που προϋπέθετε την ύπαρξη αρχών μιας ευρύτερης Ιουδαίο-Χριστιανικής ηθικής (όχι όμως απαραίτητα Χριστιανικής θεολογίας), που συνδεδεόταν με τις αρχές της βιομηχανίας και της αυτοδυναμίας. Σ'αυτές τις ηθικές αρχές, η τέχνη,

που βρισκόταν δημόσια εκτεθειμένη στα μουσεία, έδινε συγκεκριμένες και απτές μορφές.

Η ίδια η Ιουδαίο-Χριστιανική παράδοση πρόσφερε την ιδέα του γραμμικού χρόνου (σε αντίθεση με τον κυκλικό χρόνο των περισσώτερων άλλων παραδόσεων), που εξελίχθηκε σε καθολική αίσθηση της ιστορικής κίνησης προς τα εμπρός και της χρονολογικής σκοπιμότητας στον όψιμο 17ο αιώνα, με τη νεωτερική έννοια του μαθηματικού χρόνου ως ευθείας (γεωμετρικής) γραμμής και την επίτευξη της ακριβούς μέτρησης του χρόνου. Ο ιστορικός λόγος, απότοκος ιδεών γύρω από τη φύση της επιστημονικής μαρτυρίας που μεταοραφήθηκε σε ανθρώπινο ιστορικό υλικό και σε πίστη στην ουσία του ατόμου, αναφερόταν σε μεγάλους άνδρες (κυρίως), που είχαν συμβάλει στην ανάπτυξη της γνώσης και της εμπειρίας εκφράζοντας τα ιδανικά του. Τα μουσεία περιείχαν απτά κατάλοιπα των σπουδαίων, και ιδιαίτερώς τα έργα τέχνης που δημιουργήσαν μεγάλοι ζωγράφοι και γλύπτες.

Ο μοντέρνος κόσμος είναι επίσης ένας κόσμος πραγμάτων, αντικειμένων και υλικών αγαθών. Ο οικονομικός λόγος, που ταιριάζει στον επιστημονικό, ηθικό και ιστορικό, ήταν το διαπλεκόμενο σύστημα παραγωγής, καταπόνησης, πίστωσης και τόκου, που αποκαλείται συνήθως καπιταλισμός. Αυτό που υπονοείται εδώ είναι μια συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση για περισσότερα αγαθά, που πρέπει ασανά από τον εαυτό της. Ο μοντέρνος κόσμος έφθασε να καθορίζει τον εαυτό του, τόσο κοινωνικά όσο και ατομικά, κυρίως μέσω της καταπόνησης αγαθών, που αντιστοίχως κατέληξε να είναι η πιο χαρακτηριστική του έκφραση. Στη λογοτεχνία, τα αντικείμενα μοιράζονται με τους ανθρώπους τον παράλληλο βίο του κειμένου, και η μοντέρνα μυθιστοριογραφία, που αποτελεί χαρακτηριστικό σύγχρονο είδος, θα ήταν εξίσου αδιανόητη δίχως αυτά, όπως και η πραγματική ζωή. Η σύνθετη σχέση που έχουμε με τα αντικείμενα – ως παραγωγοί, ιδιοκτήτες και συλλέκτες – αποτελεί χαρακτηριστική μετά-αφήγηση, και το ίδιο, με τον τρόπο της, είναι και η προσπαθείά μας να κατανοήσουμε τον υλικό πολιτισμό καθώς και το ενδιαφέρον μας γι' αυτόν. Αυτό που είναι σημαντικό εδώ είναι ότι, σε έναν κόσμο που είναι στραμμένος προς τα υλικά αγαθά, τα σύγχρονα μουσεία, τα οποία δημιουργήθηκαν και ωρίμασαν με το καπιταλιστικό σύστημα, είναι εξίσου προσανατολισμένα προς την ύλη κατά την πλέον θεμελιώδη της έννοια.

Όλες οι συλλογές των μουσείων έχουν τρία κοινά στοιχεία: αποτελούνται από αντικείμενα, τα αντικείμενα αυτά προέρχονται από το παρελθόν, και συγκεντρώθηκαν με κάποιο βαθμό σκοπιμότητας (όμοσ μικρός κι αν ήταν αυτός) από κάποιον κάτοχο ή επιμελητή μουσείου, που πίστευε ότι το σύνολο ήταν κατά κάποιο τρόπο μεγαλύτερο από το άθροισμα των μερών του.

Οπωσδήποτε, μόνο ένα μικρό τμήμα του διαθέσιμου υλικού περιλαμβάνεται σε μια συλλογή. Η διαδικασία επιλογής βρίσκεται στην καρδιά του συλλέγειν, και το συλλέγειν δεν είναι απλό. Εμπειρείει ένα σύνολο κληροδοτημένων κοινωνικών αντιλήψεων ως προς την αξία που θα πρέπει (ή δεν θα πρέπει) να αποδώσουμε σε

κάποιο αντικείμενο, αντιλήψεων που απορρέουν από τις μοντέρνες "αφήγησεις" που εξέτασαμε πιο πάνω και από τις ορμημένες τάσεις που υπάρχουν στα βαθύτερα στρώματα της ατομικής προσωπικότητας. Τέλος, μερικές συλλογές, οπωσδήποτε όμως όχι όλες, εισέρχονται σε κάποιο καθιερωμένο μουσείο, αν και άλλο το υλικό του μουσείου (με τον έναν ή τον άλλον τρόπο) έχει συγκεντρωθεί. Μια δεύτερη διαδικασία επιλογής, λοιπόν, βρίσκεται στην καρδιά της λειτουργίας του μουσείου ή, για να το θέσουμε διαφορετικά, τα αντικείμενα του μουσείου δημιουργούνται από την πράξη του συλλέγειν, συνήθως διπτά, πρώτα μέσω των προσωπικών επιλογών του συλλέκτη, και ακολούθως, από την προθυμία κάποιου μουσείου να δεχθεί το συγκεντρωμένο σύνολο για λόγους που σχετίζονται με τη διαφανή αίσθητική, ιστορική ή επιστημονική του αξία. Πάνω σ' αυτή τη βάση στηρίζεται η σημασία που αποδίδεται στο υλικό εκ μέρους των μουσείων.

Σε γενικές γραμμές, η κριτική παράδοση στις μουσειακές σπουδές αντικατοπτρίζει εκείνη που υπάρχει σε άλλους σχετικούς τομείς του πολιτισμού, αν και, έως πρόσφατα, εμφανίζεται μια ευδιάκριτη τάση καθυστέρησης. Το πιο παλιό παράδειγμα μελέτης ήταν αυτό του παραδοσιακού ιστορικού και βιογράφου που ασχολούνταν με την επίλογη "σπουδαίων" ανδρών και "σημαντικών" συλλογών, και με τη διαδοχική συγκέντρωση γεγονότων τεκμηριωμένων από τις συνήθειες διαδικασίες της ιστορικής μαρτυρίας. Από τα μέσα του 19ου αιώνα, αυτό έχει προκαλέσει ένα συνεχές ποτάμι από ιστορίες μουσείων και βιογραφίες εμφανών συλλεκτών, με τις οποίες θα πρέπει να συνδεθούν οι σταθερές δημοσιεύσεις των μουσείων και οι κατάλογοι ειδικών εκθέσεων, που συνήθως βασίζονται σε συγκεκριμένους επιστημονικούς κλάδους, αλλά συνεισφέρουν σημαντικά και στο να κατανοήσουμε τι κατέχουν τα μουσεία και πώς τα απέκτησαν.

Οι σύγχρονες αντιλήψεις για τις μελέτες του υλικού πολιτισμού συνδέονται με έννοιες προερχόμενες από μετά-μοντέρνες θεωρίες σχετικές με τη φύση των μουσείων, των συλλεκτών και του συλλέγειν, για να μες δώσουν το σύγχρονο κανόνα των μουσειακών σπουδών: την κριτική αξιολόγηση ολόκληρου του μουσειακού φαινομένου ως σημαντικού στοιχείου της κοινωνικής θεωρίας και πρακτικής, που συνδυάζει με παρεμφερείς κριτικές μελέτες στη λογοτεχνική θεωρία, τη θεωρία των μέσων μαζικής επικοινωνίας και την έννοια του παρελθόντος, σε σχέση με, ή χωρίς, την πολιτισμική κληρονομιά.

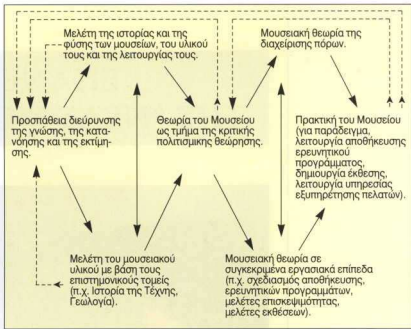
Η σχέση ανάμεσα στην κριτική παράδοση, που αναλύει τη φύση και τη λειτουργία των μουσείων, και τη μουσειακή εργασία – μεταξύ δηλαδή της μουσειακής θεωρίας και της πρακτικής – είναι σημαντική και αξίζει να τη σκεφτούμε. Αληθείει, βέβαια, ότι οι θεωρητικές τοποθετήσεις ενυπάρχουν σε κάθε δράση. Κατά συνέπεια η σύνταξη κάθε λεζάντας ή το γέμισμα κάθε προθήκης αποτελούν δραστηριότητες βασισμένες στη θεωρία, που υποστηρίζεται από ευρύ φάσμα εννοιολογικών θέσεων, το οποίο θα πρέπει να προσπαθήσουμε να αντιληφθούμε. Η σχέση όμως ανάμεσα στη θεωρία και την πρα-

κτική είναι ακόμη πιο περίπλοκη, διότι η εξέλιξη της θεωρίας συμβαίνει με ποικίλους τρόπους που έχουν διαφορετικές σχέσεις με την εργασιακή πρακτική.

Το διάγραμμα παρουσιάζει ένα μοντέλο για να εκφράσουμε αυτές τις σχέσεις, και αυτό υποδηλώνει μια δομή μέσα στην οποία λειτουργεί ένας αριθμός εργασιακών κύκλων ταυτοχρόνως. Σημείο εκκίνησης είναι η προσπάθεια διευρύνσης της γνώσης και της εκτίμησης που θα αντλήσουν από προηγούμενες και τωρινές ερμηνευτικές φιλοσοφίες, όπως αυτές που έχουν ήδη επισημανθεί ως εντός της μετέπειτα μεταφήνησης, εκείνες που είναι κριτικές των προηγούμενων, και ειδικότερα εκείνες οι οποίες σχετίζονται με συγκεκριμένους στοχαστές, όπως ο Μαρξ και οι συνεχιστές/οπαδοί του. Από αυτό το ιδεολογικό κλίμα θα προέλθει μια μελέτη του μουσειακού υλικού βασισμένη σε επιστημονικούς τομείς, και μια μελέτη της ιστορίας και της φύσης των μουσείων, των συλλογών και της λειτουργίας τους. Με τη σειρά τους αυτές οι μελέτες θα επηρεάσουν την εξέλιξη του κλίματος των απόψεων – ιδιαίτερως, η μελέτη του μουσειακού υλικού παίζει το δικό της ρόλο στην εξελισσόμενη φιλοσοφία της γνώσης, που ταιριάζει σε κάθε γνωστικό κλάδο, και συνεπώς στη γνώση στο σύνολό της. Και οι τρεις αυτές προσπάθειες συμβάλλουν στην εξέλιξη της κριτικής μουσειακής θεωρίας ως μέρους των πολιτισμικών ρευμάτων, και αυτό επίσης επηρεάζει το ευρύτερο κλίμα.

Αυτή η κριτική μουσειακή θεωρία τροφοδοτεί το θεωρητικό γίγνεσθαι στο επίπεδο της συγκεκριμένης μουσειακής λειτουργίας, στο διοικητικό σχεδιασμό, ή τη συγκρότηση ερωτηματολογίων για τους επισκέπτες ή μελετών για τις εκθέσεις. Από αυτά απορρέουν, με τη σειρά τους, μουσειακές πρακτικές, ως υπαρκτές δομές προσωπικού, ερευνητικά προγράμματα και λειτουργία πωλητηρίων. Η εμπειρική κατανόηση που απορρέει από την πρακτική επηρεάζει τόσο τη μουσειακή θεωρία όσο και την κοινή γνώμη. Μπορούμε να αντιληφθούμε ότι η θεωρία έχει τρεις μεθόδους που αλληλοεμπλουτίζονται και αποτελούν μέρος του αδιαίρετου φάσματος της αλληλεπίδρασης θεωρίας και πρακτικής.

Πρέπει να ερευνησουμε τις φιλοσοφίες και τις πολιτισμικές παραδόσεις, που αποτελούν τις βάσεις των μουσείων, τις συλλογές τους, και να αντικειμενα που τις συνιστούν, και να δούμε πώς ξεπηδά κάποιο νόημα μέσα από αυτές. Πρέπει να ανατρέξουμε στα προ των παραδοσιακών ακαδημαϊκών τομέων, ανάμεσα στους οποίους καταμερίζονται συνήθως οι μουσειακές εργασίες, και να εξετάσουμε τη φύση του μουσειού και του υλικού του ως συνόλου. Έτσι θα αντιμετωπίσουμε το ιστορικό πλαίσιο μέσα από το οποίο προήλθαν τα μουσεία και το υλικό τους –που είναι τμήμα, όπως είδαμε, της σύγχρονης ευρωπαϊκής παράδοσης– και τον τρόπο με τον οποίο εμφανίζονται στη μετά-μοντέρνα κριτική ματιά, καθώς και τη συμβολική φύση των αντικειμένων, των συλλογών και των εκθέσεων. Έτσι θα ανοίξουν τομείς συζητήσεων, όπως η φύση του συλλέγειν, οι υποθέσεις και τα προβλήματα που ενυπάρχουν στην εργασία των επιμελητών, οι φιλοσοφικές θέσεις που χρησι-

Διάγραμμα:
Η σχέση μεταξύ θεωρίας
και πρακτικής στα μουσεία.

μοποιούνται για να δοθεί νόημα στην ερμηνεία και την έκθεση αντικειμένων, και τα μετά-μοντέρνα διλήμματα που αντιμετωπίζουν τα μουσεία. Κατά τη θεώρηση αυτών των θεμάτων, θα βασισθούμε στις πνευματικές παραδόσεις που 19ου και του 20ού αιώνα και στη σύγχρονη κριτική θεωρία, καθώς και στις εμπειρίες των ιδίων των επιμελητών των μουσείων.

Πάνω απ' όλα, πρέπει να είμαστε σαφείς – και δη απόλυτα αφοσιωμένοι στην πεποίθησή – ότι στην περίπτωση των μουσείων, όπως και σε οτιδήποτε άλλο, η θεωρία δεν διακρίνεται από την πράξη. Κάθε φορά που παίρνουμε μια απόφαση για το μουσείο επιτελούμε μια φιλοσοφική πράξη που απορρέει από ένα πολιτισμικό πλαίσιο και έχει πολιτισμικές συνέπειες, και όσο καλύτερα το αντιλαμβάνομαστε, τόσο καλύτερα για όλους. Τα μουσεία και οι συλλογές τους αποτελούν τμήμα του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου και του υλικού πολιτισμού του, και επομένως μια πολιτισμική μελέτη των μουσείων οφείλει να αντικατοπτρίζει αυτόν τον κόσμο και να οδηγεί στην καλύτερη κατανόησή του.

Studying Museums: New Needs and New Approaches

Susan M. Pearce

Museums have a central place in the cultural pattern of modern Europe and of the European-influenced world. Museums, objects and collections are the three faces of the cultural triangle, each showing different features to the world, but together making up the whole. The study of the philosophies and cultural traditions that underlie museums, the role of museums in contemporary society and the symbolic nature of objects, collections and exhibitions are an essential part of the work of the museum professionals. They relate to their everyday practice, and every single museum decision is a philosophical act which arises from a cultural context and has cultural implications. Museums and their collections are a part of the wider world of society and its material culture, and so a cultural study of museums must both reflect that world, and lead to its better understanding.

S. P.